
Nord-Odalprosjektet 1969-1973

Det er i år 50 år siden Nord-Odal ble valgt ut som studieobjekt til et aksjonsforskningsprosjekt. Lov om sosial omsorg var innført fra 5. juni 1964, og Sosialdepartementet ønsket svar på hvordan loven fungerte i en utkantkommune.

Et hovedformål med prosjektet var systematisk kartlegging og analyse av ulike befolkningsgruppers forskjellige sosiale behov, behov som det nå eller i framtida ville være Sosialdepartementets ansvar å gjøre noe med. Undersøkelsen skulle omfatte personer som var fysisk, psykisk eller sosialt funksjonshemmede. Mandatet ga en vid fortolkning av hva de kunne beskjeftige seg med. Avdekkingen av den omfattende pendlingen gjorde at også denne gruppa ble innlemmet i kartleggingen.

Ved valg av kommune sto det mellom Enebakk, Hurdal og Gjerdrum i Akershus og Grue og Nord-Odal i Hedmark. Kommunen skulle ikke ligge for langt fra Oslo og ha et innbyggertall på omkring 5000. Nord-Odal ble valgt. Her var folketallet i sterk nedgang fra 5755 innbyggere i 1950 og 5498 i 1960 til 5251 i 1968. Statistisk Sentralbyrå hadde en framskrivning av folketallet til 4300 i 1980. I disse årene hadde det vært

store strukturendringer i jord- og skogbruket.

Deltagerne i prosjektet

Yngvar Løchen (1931-1998) var leder for prosjektet. Han ble professor i 1971 og var rektor ved Universitetet i Tromsø fra 1977 til 1981. Hans kone **Vivi Løchen** hadde funksjonen som regnskapsfører for prosjektet.

De fleste av medlemmene i prosjektet ble etter hvert professorer:

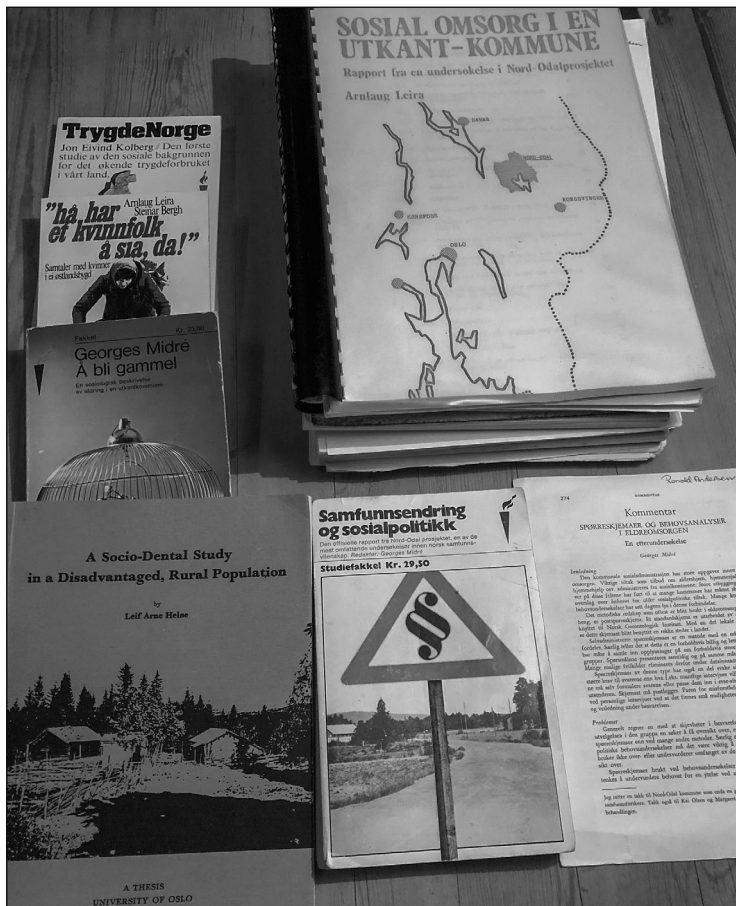
Jon Eivind Kolberg (1942-2003) kartla ligningsdata, tryggedata og pendling. Etter prosjektet ga han ut boka «Trygde-Norge» (Gyldendal Fakkell 1974).

Georges Midré (1944) tok for seg eldreomsorgen og bodde en periode på Thv. Meyers Minde og skrev boka «Å bli gammel» (Gyldendal Fakkell 1973). Han var også redaktør for samleboka om prosjektet «Samfunnsendring og sosialpolitikk» (Gyldendal Fakkell 1974).

Arnlaug Leira (1940) kartla boligforhold og kvinnenenes situasjon. Sammen med Steinar Bergh skrev hun boka «Hå har et kvinnfolk å sia, da!» (Pax 1974).

Leif Arne Heløe (1932) kartla tannhelsen hos forskjellige befolkningsgrupper og ga ut «A Socio-Dental Study in a Disadvantaged, Rural Population» (Universitet i Oslo 1974). Han ble seinere sosialminister fra 1981 til 1986 og fylkesmann i Troms fra 1988

Av Ronald Andersen

I etterkant av Nord-Odalprosjektet ble det utgitt en rekke rapporter og bøker. (Foto: Ronald Andersen)

til 1991. **Gunnar Bustnes**, sosionom, universitetslektor, kartla hvordan lov om sosial omsorg fungerte i en utkantkommune.

Rolf Olsen, Sigrun Berg og Olav Dal-land startet opp Austvatn Håndverk-sentral A/L i lokalene til Austvatn skole. Prosjektdeltagerne fikk leie bolig på Linnerhaug i Bruvoll, og Rolf Olsen med familie bodde på Granholt i Mo. Kontorer hadde de i de gamle lensmannskontorene hos Ruth Hansen. På folkemunne fikk prosjektet tilnavnet Olsenbanden.

Til registrering av data trengte de personell. Jeg var den første som ble ansatt til å registrere ligningsdata. Dette ble gjort i kjelleren i kommunehuset. Ikke spesielt bra lokaliteter, men dette var før arbeidsmiljølovens tid. Mye data skulle registreres, og det ble engasjert flere; Lola Førde, Anna-Margit Haugård, Lisbeth Sannerud og Reidun Sandmo. Fort fant prosjektet ut at de ikke hadde økonomi til å lønne så mange, og igjen satt jeg aleine med registreringen. Etter at ligningsdata-ene var registrert, fortsatte det med å

registrere trygdedata. Her var arbeidsforholdene mye bedre i Møllerhuset.

Tannhelse

Da tannhelsesituasjonen skulle undersøkes, ble det innredet tannlegekontor på kjøkkenet som lå i tilknytning til gymnastikksalen på Sand sentralskole. Her fikk jeg arbeid som tannlegeassistent for Leif Arne Heløe. Som takk for at folk stilte opp til undersøkelsen, fikk de en del tannbehandling, og en god del fikk satt inn gebiss. Det meste ble gitt som garantibeløp for behandling hos andre tannleger. Som nevnt gjaldt undersøkelsen grupper med spesielle behov, også rusmisbrukere. Dette fikk en til å uttale: «Nei, sætta inn gebiss, døm kunne sætt inn ei træft!»

Nesten 80% av trygde- og klientgruppa benyttet seg av behandlingstilbudet, og en nesten like stor del av pendlergruppa sa seg interessert. Undersøkelsen avdekket at de fleste ville reparere sine tenner. I eldregruppa derimot var holdningen til tannpleie helt annerledes; de syntes det var greit med gebiss og forbandt tida før med stadig smerte og ubehag.

Tannstatusen totalt var heller dårlig. Her vil jeg berømme det planmessige arbeidet som tannlege Jørgen Underthun seinere gjorde slik at Nord-Odal nå er på topp når det gjelder tannhelse!

Pendling

Jon Eivind Kolbergs arbeid med ligningsdata, trygdedata, strukturendringer og arbeidsliv førte til mye fokus på pendling til Oslo som økte betydelig i denne tida. Den hadde sine baksider, men den ga uten tvil en økt

levestandard i Nord-Odal. Prosjektet var medvirkende til at Nord-Odal borteboerforening ble stiftet. Arbeiderpartiet sentralt satte ned et eget Pendlerutvalg, hvor jeg var med som medlem. Jeg er ganske sikker på at medlemmer av prosjektet hadde en finger med i denne utvelgelsen.

Nationaltheateret satte opp teaterstykket «Pendlerne» skrevet av Arnljot Eggen. Det hadde premiere på Nord-Odal ungdomsskole. Bjørn Nilsen laget eget dokumentarprogram om prosjektet på NRK i 1972.

Trygd og sosialomsorg

Trygdesystemet hadde ekspandert kraftig på slutten av 60-tallet. Det var mye diskusjon om misbruk av trygdemidlene. Undersøkelsen viste at økningen var størst hos de eldre, og forklaringen var mest sannsynlig strukturendringene i jord- og skogbruk og nye krav i arbeidslivet og behov for lengre arbeidsreiser da de lokale arbeidsplassene etter hvert ble borte. Misbrukteorien ble tilbakevist.

Søkningen til den kommunale sosialomsorgen holdt seg stabil og på et høyt nivå i perioden 1965-69. Omkring 10 % av befolkningen søkte hjelp. Ca 2/3 av familiene var registrert i mer enn ett av de fem årene, og flere fikk faste ytelser. Sosialkontoret hadde ikke personellmessige eller økonomiske forutsetninger til å gå inn på omfattende diagnostisering og behandling, langt mindre forebyggende arbeid. Folk søkte på ytelser de visste det var mulig å få, f.eks. støtte til kjøp av brensel, uten at de egentlige behovene kom fram.

Prosjektet avdekket at det var for-

Fra premieren på skuespillet «Pendlerne» i Nord-Odal ungdomsskole 5. november 1972. Skuespillerne er f.v. Randi Koch, Lars Andreas Larsen og Liv Thorsen. (Foto: Truls Kwetzinsky)

holdsvis mange nødstilte som ikke søkte hjelp, eller som bare fremmet ytterst beskjedne søknader. Også her viste endringene i arbeidslivet seg som årsak til behov for å søke om hjelp til livsopphold.

Boligundersøkelsen

Arnlaug Leira sto for denne undersøkelsen i samarbeid med kommuneingeniør Øivind Risto.

23 boliger inngikk i undersøkelsen, og omkring halvparten av dem var å betrakte som kondemnabile. Nesten halvparten var bebodd av enslige personer. 1/3 av alle beboerne var barn, og 1/3 var aldrende eller gamle. Få hadde økonomisk evne til å påkoste reparasjonene som trengtes. Bare 3-4 husholdninger kunne ha økonomi til

å finansiere ny bolig. Undersøkelsen viste:

- At det var behov for oppsøkende virksomhet med informasjon om og hjelp til å bruke stønadsordninger som fantes.
- At de eksisterende stønadsordningene ikke var avpasset boligens standard og beboernes økonomiske ressurser.
- At ordningen med bidrag til utbedring av eldre boliger trengte en radikal utvidelse, både når det gjaldt det antall som ble utdelt og enkeltbidragenes størrelse.

Som en kommentar til dette må vi si det har blitt gode ordninger på dette området.

*Til høyre:
Lily Sandberg i
veven i Austvatn
Håndverksentral.
(Foto: Georges Midré).
Under: Rolf Olsen
var leder for
håndverksentralen.
(Foto: Gunnar Nygård)*

De eldres situasjon

Georges Midré var ansvarlig for denne delen. På slutten av 60-tallet var hovedtrekket at familien tok seg av de eldre som fikk behov for omsorg. Også nære naboer kunne stille opp i tilfeller hvor den eldre ikke hadde nær familie eller de yngre hadde flyttet ut av bygda. Etter hvert ga kommunen tilskudd til familiemedlemmer eller naboer. Dette ble kalt «Hjelp til forpleining i hjemmet». Mange foretrakk denne løsningen framfor å få tildelt hjemmehjelp, en ordning som ble utbygd etter hvert. Prosjektet bruker begrepet «halvbyråkratisk eldreomsorg». Utviklingen beskrives som «ikke-byråkratisk omsorg» hvor nær familie ordnet tingene selv fram til det som nå er mest vanlig, nemlig den «byråkratiske eldreomsorgen» med godt utbygd hjemmehjelp, hjemmesykepleie, omsorgsboliger og sykehjem.

Austvatn Håndverksentral A/L

Rolf Olsen var leder for sentralen. Sigrun Berg var det store navnet innen kunsthåndverk i Norge, og det ga tyngde å få henne med i prosjektet. De prøvde å finne fram til noe som var tradisjonelt håndverk i Nord-Odal. De fant ikke noe som var særegent. Derfor ville de skape noe nytt og laget noe de kalte «Odalsteppet». De brukte hel ull i veven. Det ble et tykt og særegent teppe.

De fleste prosjektdeltagerne var radikale og opptatt av at arbeidstakerne skulle ha full medbestemmelsesrett. Det var vel å dra det litt langt når

det i referater fra allmøtene bl.a. sto at man enstemmig hadde vedtatt å sende faktura til de som hadde handlet varer hos dem.

Det er interessant å se at Austvatn Håndverksentral A/L er grunnlag for en masteroppgave av Malin Kristine Graesse våren 2017:

«Graesse ønsket gjennom oppgaven å se på kunsthåndverk gjennom bærekraftighetens designhistorie. Ved å se på verdigrunnlaget bak et prosjekt som Austvatn Håndverksentral ønsker hun å belyse hvordan en fløy innen norsk kunsthåndverks diskurs på 1970-tallet søkte å forene sin interesse for det de kalte kunsthåndverkets opprinnelige produksjonsformer med samfunnsforskningens sosialpolitiske problemstillinger.»

Prosjektets betydning

Nord-Odalprosjektet var et grundig og omfattende forskningsprosjekt som fikk stor betydning innen fagområdene det berørte. For Nord-Odal sin del ble det selvsagt også noe negativt fokus. Man kunne få inntrykk av at det var en kommune med store problemer. Det var ikke annerledes her enn i andre utkantkommuner, men vi var grundig kartlagt.

Sjøl valgte jeg å utdanne meg videre innenfor faget og tok sosialhøgskolen i tidsrommet 1971-1974. For å komme inn på skolen måtte jeg gjennom et intervju, og jeg forsto at min erfaring gjennom Nord-Odalprosjektet hadde stor betydning for å komme inn, og at prosjektet nøt stor aktelse i fagkretsene.